

ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ЇХ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Досліджено сучасний стан та основні тенденції розвитку підприємств аграрного сектора Житомирської області. Виявлені причинно-наслідкові зв'язки між прибутковістю сільськогосподарського виробництва та фінансовою стійкістю підприємств, обґрунтовані напрями підвищення їх економічної ефективності. Доведена необхідність розробки та впровадження системи заходів щодо прискорення обороту оборотного капіталу сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень

В ринкових умовах господарювання прибутковість є провідною категорією і основою фінансової стійкості та конкурентоспроможності підпри-

ємства на ринку. У величині прибутку безпосередньо віддзеркалюються всі аспекти діяльності господарюючого суб'єкта: технологія і організація виробництва, ефективність системи менеджменту, рівень собівартості продукції, стан продуктивності праці тощо. Зростання прибутку формує економічну основу для самофінансування діяльності аграрних підприємств (реінвестування прибутку), здійснення розширеного виробництва, задоволення зростаючих соціальних і матеріальних потреб персоналу.

Проблемам ефективності виробничої та фінансової діяльності на підприємствах приділяють увагу вітчизняні вчені – Андрійчук В.Г., Дем'яненко М.Я., Кірейцев Г.Г., Лайко П.А., Маслова С.О., Онисько С.М., Савчук В.К., Опарін В.М., Пасхавер Б.Й., Терещенко О.О., Череп А.В., Чупіс А.В. та інші. Разом з тим, наразі недостатньо розкриті питання взаємозалежності фінансових результатів діяльності підприємства та його конкурентоспроможності. Досить актуальними є виявлення причинно-наслідкових зв'язків між прибутковістю сільськогосподарського виробництва та фінансовою стійкістю підприємств, що становить основу економічного зростання виробництва. Актуальність проблеми та практичне її значення й недостатня вивченість зумовили необхідність проведення даного наукового дослідження.

Об'єкт та методика досліджень

Метою даного дослідження є розробка та наукове обґрунтування основних напрямів підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств як умова забезпечення їх фінансової стійкості на пореформеному етапі розвитку аграрного сектора економіки. Для досягнення зазначеної мети виконували такі завдання:

- здійснили оцінку сучасного стану та основних тенденцій розвитку підприємств аграрного сектора Житомирської області;
- визначили макро-, мезо- та мікроекономічні чинники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств;
- виявили причинно-наслідкові зв'язки між прибутковістю сільськогосподарського виробництва та фінансовою стійкістю підприємств.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення прибутковості та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Теоретичною та методологічною основою дослідження визначено діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів, законодавчо-нормативні акти з питань формування та розподілу прибутку сільськогосподарських підприємств в Україні, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження автора. У процесі дослідження використовували загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки: при дослідженні теоретичних аспектів формування прибутку застосовували методи теоретичного узагальнення та наукової абстракції; на основі різноманітних прийомів економіко-статистичного

методу (статистичне спостереження, порівняння, табличний) здійснювали аналіз показників економічної ефективності та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств Житомирської області в динаміці за період 2001–2006 рр.; за допомогою абстрактно-логічного методу здійснено узагальнення результатів дослідження, сформульовані висновки та пропозиції.

Результати дослідження

Основним узагальнюючим показником виробничо-господарської діяльності підприємства є прибутковість. Вона характеризується абсолютним (сума прибутку) та відносним (рівень рентабельності) показниками. Обсяг прибутку підприємства обумовлений доходами і витратами. В умовах ринкової трансформації аграрної економіки доходи значною мірою залежать від кон'юнктури ринку, а витрати, головним чином, – від роботи самого підприємства, діяльності його адміністрації та зусиль трудового колективу. Від розміру прибутку, отриманого підприємством, залежить формування оборотних активів, виконання зобов'язань перед бюджетом, платоспроможність підприємства, доходи акціонерів тощо. Прибутковість господарюючого суб'єкта характеризує завершення виробничого циклу підприємства й повернення авансованих у виробництво засобів.

Формування прибутку сільськогосподарських підприємств відбувається під впливом багатьох комплексних факторів, до складу яких входять природно-кліматичні, матеріально-технічні, технологічні, організаційно-економічні та соціальні умови діяльності. Аграрний сектор України протягом останніх років працює на межі збитковості. У 2006 р. 28,2% сільгоспідприємств (де понад 50 осіб працюючих) закінчили господарський рік із збитками в сумі 1,1 млрд грн. Темпи росту дебіторської заборгованості у 2006 р. перевищували кредиторську заборгованість щодо сільського господарства у 2,3 раза [3, с.14].

Виробничо-ресурсний потенціал агропромислового комплексу та його ефективне використання мають непересічне значення для економічного стану і розвитку Житомирської області. Сільське господарство – це провідна сфера АПК, де створюється майже половина валового продукту області. У 2006 р. виробництво сільськогосподарської продукції на Житомирщині здійснювали 513 реформованих підприємств (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що за період 2001–2006 рр. спочатку спостерігалася тенденція до значного збільшення частки збиткових підприємств, а потім до її зниження. Однак на сьогодні ця частка продовжує залишатися значною, і у 2006 р. склала 61,4 %, а загальна сума збитків, отриманих даними підприємствами сільського господарства у звітному році сягає 43,6 млн. грн. Динаміка збитковості у розрізі районів показує, що найбільша частка збиткових підприємств зосереджена в Житомирському районі – 26 господарств (прибуткових – 10), найменше – в Попільнянському – 3 господарства (прибуткових 21).

Таблиця 1. Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Показники	Роки						2006 р. до 2001р., (+,-)
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Кількість сільськогосподарських підприємств – всього, од.	736	707	686	621	595	513	-223
у тому числі збиткових	545	621	559	415	360	315	-230
у % до загальної кількості	74,0	87,8	81,5	66,8	60,5	61,4	-12,6
у тому числі прибуткових	191	86	127	206	235	198	+7
у % до загальної кількості	26,0	12,2	18,5	33,2	39,5	38,6	+12,3
Зведений фінансовий результат господарської діяльності, прибуток (+), збиток (-), млн. грн.	-45,6	-107,4	-69,5	11,4	27,5	36,3	+81,9
Рівень рентабельності усієї діяльності, %	-7,8	-17,4	-14,3	2,2	5,6	8,0	+15,8
Рівень рентабельності рослинництва, %	33,9	10,2	28,0	29,0	13,0	12,3	-21,6
Рівень рентабельності тваринництва, %	-13,8	-26,4	-25,4	-1,5	27,8	-5,2	-19,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації.

Чинники низької ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств можна поділити на три групи: *макроекономічні* – об'єктивні у відношенні до збиткових підприємств (платоспроможний попит, інфляція, високі відсоткові ставки, рівень цін, нестабільність міжнародної торгівлі тощо); *мезоекономічні* – чинники формуються на галузевому та між галузевому рівнях та *мікроекономічні*, або внутрішні, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи та системи управління на підприємстві. Очевидним є те, що фактори збитковості вітчизняних аграрних підприємств є похідними від кризового стану національної економіки: необгрунтована економічна політика уряду, некеровані інфляційні процеси, глибока економічна криза, політична нестабільність суспільства, спад ділової активності в економіці та ін.

Проте основними причинами низької ефективності сільськогосподарських підприємств Житомирської області є прорахунки керівників і фахівців у різних сферах їх діяльності, а саме: у визначенні якісних характеристик виробленої продукції, в оцінці ринків збуту і конкурентного середовища, в якому підприємства функціонують, у застосуванні технологій виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, формуванні витрат виробництва, визначенні потреб кваліфікованих працівників і виробничих потужностей тощо.

Для кількісної оцінки економічної ефективності господарської діяльності використовують такі три традиційні показники: рівень рентабельності, норму прибутку і приведену до земельної площі масу прибутку. Рентабельність є одним із суттєвих показників стану підприємства, який визначає перспективи його подальшого розвитку, можливість досягнення стратегічних цілей і завдань [1, с. 401]. Для характеристики ступеня ефективності сільськогосподарського виробництва і подальших перспектив його розвитку цей показник надто важливий, оскільки однаковий рівень рентабельності для окремих видів сільськогосподарської продукції не створює ще рівних умов для забезпечення однакових темпів зростання обсягу виробництва цих видів продукції, що пояснюється їх різною фондомісткістю [2, с. 47]. В табл. 2 наведені значення рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції аграрних підприємств Житомирщини.

Таблиця 2. Рівень рентабельності основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, %

Види продукції	Роки								
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Зерно	218,1	77,5	83,1	49,1	13,1	44,3	24,9	-0,8	12,3
Соляшник	-	-	26,0	64,4	35,5	35,9	13,4	-30,3	-0,3
Цукрові буряки	30,1	0,0	1,3	-7,0	-10,0	-3,0	-13,3	-20,3	-0,7
Овочі	20,2	44,8	12,3	-11,1	-3,0	-0,5	-10,8	20,5	111,6
Картопля	33,6	46,7	0,8	4,5	0,8	45,9	46,4	46,7	116,3
Плоди	27,4	-9,1	6,4	-22,3	-9,8	40,0	17,7	56,0	211,2
Молоко	34,1	-13,9	-9,2	-3,7	-15,3	5,5	6,1	24,7	18,8
М'ясо:									
- ВРХ	35,7	-17,5	-43,7	-25,8	-43,3	-46,0	-29,8	-19,8	-27,7
- свиней	14,3	-0,7	-45,0	-28,2	-33,2	-48,1	-29,1	-1,6	13,4
- птиці	2,4	8,7	-21,0	-8,6	-15,7	-38,4	-33,4	-22,3	-35,6
Яйця	11,3	53,6	27,7	34,7	24,7	28,4	16,9	29,1	13,6

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації.

В сільськогосподарських підприємствах наразі залишається збитковим вирощування цукрових буряків, виробництво м'яса ВРХ і птиці. Високий рівень окупності поточних витрат у картоплярстві та овочівництві ще не є достатнім свідченням високоефективного господарювання. Адже за високого значення цього показника, але за невеликих масштабів виробництва співвідносно до розмірів підприємств, вони отримують і відносно невелику масу прибутку. А це звужує можливості формування власних джерел розширеного відтворення і може стати серйозним гальмом подальшого розвитку підприємств.

Сільськогосподарське виробництво має ряд економічних, організаційних та технологічних особливостей, які зумовлюють виробничі ризики у цій галузі та визначають фінансові результати господарювання. В аграрній сфері, де виробничий і робочий періоди не збігаються, існує сезонність виробництва, в результаті чого спостерігається нерівномірне, переривчасте використання робочої сили та засобів виробництва, нерівномірне надходження продукції. Продукцію рослинництва отримують у третьому або четвертому кварталі поточного року, часто затримують її реалізацію з метою цінового виграшу, відтак надходження грошових коштів відбувається зі значним запізненням. Оскільки ведення сільського господарства тісно пов'язане з природними умовами та живими організмами, аграрні підприємства мають найбільший період обороту капіталу. Сезонність виробництва і пов'язана з нею нерівномірність надходження грошових коштів протягом року впливають на рівень рентабельності, платоспроможність та ліквідність аграрних підприємств та призводять до порушення їх фінансової стійкості (табл. 3).

Таблиця 3. Фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств Житомирської області в 2004–2006 рр.

Показники	Роки			2006 р. до 2001р., (+,-)
	2004	2005	2006	
Коефіцієнт заборгованості	0,41	0,42	0,42	+0,01
Коефіцієнт фінансової стабільності	1,45	1,37	1,36	-0,09
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,59	0,58	0,58	-0,01
Коефіцієнт залежності від довгострокових зобов'язань	0,35	0,33	0,32	-0,03
Відношення заборгованості до капіталізації	0,26	0,25	0,24	-0,02
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів	0,69	0,73	0,73	+0,04
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,59	0,58	0,58	-0,01
Коефіцієнт фінансової залежності	1,69	1,73	1,73	+0,04
Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	0,02	0,06	0,10	+0,08
Коефіцієнт маневреності власних коштів	-0,17	-0,05	0,06	+0,23
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,02	0,03	0,03	+0,01
Коефіцієнт покриття	1,45	1,48	1,62	+0,17

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації.

Комплексна оцінка фінансового стану сільськогосподарських підприємств Житомирської області показала, що майже всі збиткові підприємства знаходяться на етапі надкритичної неплатоспроможності (явного банкрутства). Оскільки коефіцієнт покриття, абсолютної ліквідності та забезпечення власними засобами менші нормативних, досліджувані господарства не володіють достатніми власними фінансовими ресурсами, щоб самостійно вийти з

кризового стану. Крім того, коефіцієнт концентрації власного капіталу, який менше нормативу (0,6), свідчить про фінансову нестабільність аграрних підприємств та їх залежність від зовнішніх кредиторів.

Висновки

1. У процесі дослідження сучасного стану та основних тенденцій розвитку підприємств аграрного сектора Житомирської області встановлено, що показники фінансової стійкості безпосередньо пов'язані з результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Збитковість аграрних підприємств Житомирської області зумовлює постійну нестачу фінансових ресурсів та обмежує діяльність і розвиток сільськогосподарських товаровиробників. Тому будь-які заходи, направлені на збільшення виробництва продукції, зниження її собівартості, зростання продуктивності праці, активізацію інвестиційної діяльності, удосконалення маркетингової діяльності тощо, сприятимуть покращанню фінансових результатів.

2. З метою виходу з надкритичного фінансового стану та забезпечення платоспроможності сільськогосподарських підприємств особливу увагу слід приділити прискоренню обороту оборотного капіталу. За незмінного обсягу використаних ресурсів та збільшення швидкості їх обороту, зростають обсяги виробництва продукції і водночас поліпшуються економічні результати за рахунок зниження її собівартості.

3. Для забезпечення фінансово стійкого функціонування підприємств у складних та мінливих умовах ринку необхідно здійснити диверсифікацію виробництва. Різноманітна діяльність підприємства достатньою мірою гарантуватиме стабільність отримання прибутку. Ризик неплатежів знижується, оскільки за достатнього рівня диверсифікації виробництва можливі втрати від виробництва та реалізації окремих видів продукції можуть перекриватися коштами з інших джерел.

Перспективи подальших досліджень слід зосередити на виявленні резервів підвищення ефективності підприємств аграрного сектора економіки, що у свою чергу забезпечить їх фінансову стійкість та мінімізує ймовірність виникнення банкрутства.

Література

1. *Андрійчук В.Г.* Економіка аграрних підприємств: Підручник.–2-ге вид., доп. і. перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. *Андрійчук В.Г.* Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, аналіз: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
3. *Лузан Ю.Я.* Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення // Економіка АПК.– 2007.– № 5.– С. 14-18.
4. Статистичний щорічник України за 2006 р. / за ред. *О.Г. Осауленка*. – К.: Державний комітет статистики України, 2007.– 551 с.
5. *Терещенко О.О.* Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003.– 554 с.